

SZEMLE

MI — MAGUNKRÓL

Rehák László: *A kisebbségek Jugoszláviában*. Forum Könyvkiadó, Novi Sad 1967.

A múlt év végén jelent meg az újvidéki Forum kiadásában Dr. Rehák László könyve: *A kisebbségek Jugoszláviában*. Nagyon hasznos könyv, nagyon kell örülnünk annak, hogy megjelent, ugyanakkor azonban elszomorító maga a tény, hogy ilyen sokáig kellett várni egy ilyen jellegű tudományos munka megjelenésére, s hogy ha ez nem lenne, hát akkor egyetlen komolyabb tanulmányunk sem lenne ebből a témakörből. Az ember már-már hajlik arra a következtetésre, hogy ha így van, akkor nyilván nincs is szükség ezekre a munkákra. Ezt azonban mégsem állíthatja, hiszen aki ezt a könyvet elolvassa, éppen azt érzi, hogy az ilyen átfogó munka mellett mennyire hiányzanak a konkrét kérdésekkel foglalkozó, de a tudományosságot nem nélkülöző tanulmányok. Nem vigasztaló az sem, hogy noha a könyv mint doktori disszertáció szerbül íródott, s hogy Dr. Jovan Đorđević szerint „jelentősége túlterjed egy ország határain”, mégis egyelőre csak magyarul jelent meg s nincs róla tudomásunk, hogy hamarosan megjelenik Jugoszlávia más népeinek vagy nemzeti ségeinek nyelvén is. Pedig ez a könyv nem a jugoszláviai magyar kisebbségről szól, tehát nem is csak ennek a kisebbségnek, és nem is csak a kisebbségeknek íródott. Hiszen, Lenin mondta és mi elfogadtuk az elveit, hogy:

„... a proletár osztályszolidaritás fejlődésének és megszilárdulásának nincs nagyobb kerékkötője a nemzeti igazságtalanságnál és semmi iránt sem olyan érzékenyek a »sértődött« nemzetiségek, mint az egyenlőség iránt és az iránt, ha proletár elvtársaik megsértik ezt az egyenlőséget, még ha csak hanyagságból, még ha csak tréfából is. Ezért a nemzeti kisebbségekkel szemben tanúsított engedékenységet és békülékenységet inkább túlozzuk el az adott esetben, semmint megfordítva. Ezért a szóban forgó esetben a proletár szolidaritásnak, s következőképp a proletár osztályharcnak sarkalatos érdeke azt követeli, hogy sohase kezeljük formálisan a nemzeti kérdést, hanem mindig vegyük tekintetbe az elnyomott (vagy kicsiny) nemzet proletárjának az el-

nyomó (vagy nagy) nemzethez való viszonyában mutatkozó elmaradhatatlan különbséget.”

Más szóval, a kisebbségi viszonyokat nem lehet csak a kisebbség „magánügyének” tekinteni. Közös ügy, melynek rendezése lehetetlen egymás kölcsönös megismerése nélkül, ehhez viszont az egymás dolgai iránti kölcsönös érdeklődés szükséges. S ez meg is van. A könyv viszont egyelőre csak magyarul jelent meg, noha a technikai feltételek alapján éppen szerbül jelenhetett volna meg először.

Rehák László három részre osztotta könyvét. Az elsőben a kisebbségi kérdés fejlődésével foglalkozik, különös tekintettel a jugoszláv területekre. Itt a következő témakörök kerülnek megtárgyalásra: A „kisebbség” terminusról, A kisebbségi kérdés fejlődése Nyugat-Európában, A kisebbségi kérdés a török birodalom területén, A nemzeti kérdés a Habsburg-monarchiában. Itt tárgyalja a nemzeti autonómiával kapcsolatos kérdéseket, foglalkozik az októberi forradalom és a versailles-i kisebbségvédelmi rendszer létrehozásával, valamint a kisebbségi kérdés nemzetközi szabályozásának újabb fejlődésével. A II. rész, a kisebbségi kérdés az SHS (Jugoszláv) Királyságban, szintén több kérdés-csoportot ölel fel: Az SHS állam általános kötelezettségei a kisebbségek tekintetében, Az állam külön kötelezettségei a kisebbségek iránt, A vállalt kötelezettségek teljesítése, A kisebbségek általános helyzete a Jugoszláv Királyságban, A JKP álláspontjainak kialakítása a kisebbségi kérdésben, A Jugoszláv Királyság kisebbségi politikájának csődje. A III. rész: A nemzeti kisebbségek a népi forradalomban és a békés építés első éveiben, A kisebbségek helyzetének szabályozása Jugoszláviában a szocialista társadalmi viszonyok építésének feltételei között, A jugoszláv politikai doktrína a kisebbségi kérdésről, A nemzetiségek helyzetével összefüggő kérdések megoldásának legfőbb gyakorlati útjai, Alkotmányos megoldások a kisebbségek helyzetével és különleges jogaival kapcsolatban.

Ez a nem teljes címfelsorolás talán érzékeltetheti az érdeklődővel, hogy milyen kérdésekre kereshet választ Rehák László könyvében. Nehéz lenne megmondani, a három rész közül melyik az érdekesebb. Az első, az általános kérdésekkel foglalkozó rész, nem érinti ugyan közvetlenül mostani helyzetünket, mégsem tudjuk közömbösen olvasni, hiszen egy-egy kérdés, konkrétan a nemzetiségi kérdés történelmi alakulásának a tanulmányozása, a szempontok alkalmazása, a tények vizsgálata, a következtetések levonása nem történhet függetlenül mostani helyzetünktől és törekvéseinktől. Maga az a tény, hogy a szerző vállalkozott ennek a munkának a megírására, az idetartozó s a vele összefüggő kérdések vizsgálatára, már ez önmagában is mond valamit a viszonyulásából. Íme az indíték, amelyet a bevezetésben fogalmaz meg:

„E mű szerzője az utóbbi két évtized alatt társadalmi-politikai tevékenységét csekély megszakításokkal olyan területen végezte, ahol köteles figyelmet kellett szentelnie a nemzetiségi viszonyoknak. Gyakorlati munkája széles körű, ha nem is tudományos, de

politikai és társadalmi tájékozottságot követelt a nemzetiségi viszonyok területén . . .

Mivel az erről a területről eddig megjelent művek egy része olyan nézeteket tartalmaz, amelyeknek helyességét — legalábbis a kisebbségeink helyzetével és helyzetük szabályozásával összefüggő kérdések megoldásának szemlélete tekintetében — e sorok írója szerint kétségbe lehet és kell vonni, megérlelődött benne az a szándék, hogy hozzájáruljon ennek az anyagnak feldolgozásához. Munkájában abból indult ki, hogy meg kell magyarázni a kisebbségi kérdés megoldási folyamatának belső társadalmi mechanizmusát, s meg kell határozni a nemzetiségek helyzetét szabályozó fő hatóeszközöket . . .”

A háború előtti és a fölszabadulás utáni helyzettel foglalkozó részek egyformán időszerűek számunkra, hiszen az előzmények nélkül nem tudnánk megérteni a mostani valóságot, azonkívül a mostani helyzetünk megítélésekor sem mellőzhetjük az előző kor viszonyaival való összehasonlítást, habár ez nem lehet egyedüli, még csak döntő szempont sem a mai állapotok megítélésénél.

A III. részben Dr. Rehák megállapítja, hogy „A Jugoszláv Kommunista Párt szüntelenül hangsúlyozta, s tagságát is arra oktatta, hogy a fegyveres felkelés, a megszállók és hazai segítőtársaik legyőzése által létrejönnek az új Jugoszlávia megteremtésének feltételei, hogy nincs visszatérés a régre, s hogy az új államban a nemzetek és nemzetiségek biztosíthatják elemi nemzeti követelményeik megvalósítását.” A JKP-nak ez az álláspontja, hogy ti. a nemzetek közötti viszonyokat „a nép maga oldja meg”, s hogy „Ezt a jogot pedig minden nép maga szerzi meg a mai népfelzabardító harcban” (mint Tito mondta 1942-ben), következetesen végigvonul későbbi fejlődésünk során is, és alapul szolgál Jugoszlávia nemzeti politikájának kiépítéséhez. A Jugoszláv Népfelzabardító Antifasiszta Tanács II. ülészakának deklarációja többek között megállapítja, hogy „4. A jugoszláviai nemzeti kisebbségeknek az összes nemzeti jogok biztosíthatnak.” Persze, csak deklarációkkal nem lehet megoldani, s itt sem lehetett, a nemzeti kérdést, a nemzetiségek helyzetét. „Ki kellett küszöbölni — írja Rehák — a fennmaradt polgári, nacionalista elemek és vallási körök befolyását, amely mind kisebbségi, mind nem kisebbségi környezetben, mindegyik a maga módján, de lényegében igen közvetlenül arra irányult, hogy meggátolja és szétbomlassza a különböző nemzetiségű dolgozók szolidaritását és fenntartsák nemzeti alapon való megoszlásukat . . .” De nem ez volt az egyetlen nehézség, amellyel meg kellett birkóznia: „Nem volt könnyebb letörni azt a befolyást és törekvést sem, amely az »államalkotó nacionalizmusból«, a többségi körök szűkkeblű nacionalizmusából eredt. Ezek a körök bizalmatlanságot keltettek a kisebbségekkel szemben azáltal, hogy a fasiszták gonosztetteit az egész kisebbségnek rótták fel. Azzal a jelszóval léptek fel, hogy a kisebbség mindenkor potenciális ötödik hadoszlop és veszélyes az ország biztonságára nézve.” A JKP és a párt vezetősége azonban roppant következetességgel és kitartással védelmezte Jugoszlávia

népeinek testvériségét. Rehák idézi a *Borba* 1944. december 10-i vezércikkét: „Nem felelhet minden magyar Horthy és Szálasi gaztetteiért...” Hogy mit jelentett számunkra, a jugoszláviai kisebbség számára ez az álláspont, azt nem kell magyarázni. (El tudjuk képzelni, mi lett volna ellenkező esetben, hisz voltak országok, amelyekben a magyar kisebbséget egészében véve felelőssé tették.)

A kisebbségek iránt megnyilvánuló, nálunk mindjárt a háború után is kifejezésre jutó igazi humanista és kommunista álláspont, s a későbbi évek folyamán is erre épülő politika az, amelynek alapján a szerző joggal állítja:

„Jugoszlávia tapasztalata, nézetünk szerint, általános világviszonylatban az első sorba tartozik, természetesen a maga jellegzetességében, amely egyúttal korlát is: a jugoszláv tapasztalat szocialista tapasztalat és geopolitikailag konkretizált tapasztalat. A jugoszláv tapasztalatnak... jelentősége abban van, hogy nem valamilyen rögtönzés, hanem egy megállapodott, állandósult gyakorlatnak, annak a folyamatos politikának az eredménye, amelynek kiindulópontja voltaképpen az ebben az országban több mint négy évtizeddel ezelőtt létrejött modern forradalmi munkásmozgalom.”

Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek a könyvnek az értékét, a fontosságát, nem lehet eléggé kiemelni, hogy az itteni kisebbség számára mennyire életbevágóan fontos lenne, hogy a kisebbségi élet megannyi kérdésével tudományosan foglalkozzunk. Ennek ellenére, ezen a téren eddig úgyszólván semmilyen tudományos tevékenység sem folyt, maga a szerző, Dr. Rehák több időszerű, a nemzetiségek helyzetére vonatkozó cikket írt, azok azonban nem tudományos igényvel íródtak, inkább a napi politika — egyéb¹ként rendkívül égető — szükségleteit igyekeztek kielégíteni.

Mondanunk sem kell, melyek azok a kérdések, amelyek tanulmányozásának a további elhanyagolása nagyon súlyos következményekkel járna, de azt sem kell mondani, hogy egészen bizonyos: ezután is el fogjuk hanyagolni a tanulmányozásukat. Gondoljunk például csak a szaporulat, az öngyilkosságok kérdésére, a nemzetiségi kulturális szükségletek felmérésére, a szerb tagozatokra járó magyar gyerekek kérdésére, a kétnyelvű oktatásra, a magyar diákok lemaradására... Hol van az a szociológus, aki tudományos felmérések alapján, igaz hitelességgel kimutathatná a problémákat, s akinek a munkája szolid alapul szolgálhatna a soron következő feladatok meghatározásához. Nem hiányolnánk, hogy nincs — noha lehetne —, ha tudnánk, hogy tudatos ösztöndíj-politikával máris hatékonyan hozzáláttunk a hiány pótlásához.

De nem a nemzetiségi problémáinkról akartam írni, csak Dr. Rehák könyvét ismertetni.

A könyv harmadik részében a szerző Kardelj-t idézve azt mondja, hogy kisebbségi politikájának kitűzésében a jugoszláv gyakorlat és elmélet abból indul ki, hogy „a kisebbségek számára a legszélesebb körű jogokat kell nyújtani, amelyeket a szocialista közösség nyújthat, és amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kisebbsé-

gek normális nemzeti életüket éljék a jugoszláv népközösség keretében. Más szóval, hogy hazánkban ne érezzék magukat kisebbségnek, hanem *egyenjogú nemzetiségnek*.”

Kardelj itt ezt a szót használja: *kell*, s ezt elsősorban azért tartjuk fontosnak megjegyezni, mert Rehák egy másik helyen hangsúlyozottan kiemeli, hogy a szocialista Jugoszláviában különösen jelentős szerepe volt a politikai tényezőnek a nemzetek közötti egyenjogú viszonyok létrehozásában, s különösképpen a nemzetiségek helyzetének szabályozásában. Jogszabályok és előírások híján a politikai vezetőségek álláspontjai jelentették a támaszt bizonyos részletek szabályozásánál. Rehák szerint ez jó volt így, noha „Ha elvontan szemléljük a problémát, önkényességnek és az alkotmányos elvek... megszegésének veszélye fennállt”. Látjuk tehát, hogy... csak ha elvontan szemléljük a problémát. Viszont „ha a konkrétan megtett utat szemléljük, akkor nyilvánvaló, hogy ez volt az egyedül reális és lehetséges út”.

A mondat utolsó része nagyon fontos megállapítás. A szerző minden bizonnyal tisztában volt súlyával, s igen részletesen próbálja is bizonyítani állítása helyességét. Sajnos, a tudományos bizonyítékok meggyőző ereje nélkül. Emiatt az olvasó jóakaratótól függ, hogy elhiszi neki az állítását vagy nem. Ha nem hiszi vagy nem akarja elhinni, ugyanolyan meggyőző erővel az ellenkezőjét is állíthatja. Mi nem akarjuk ezt tenni, nem is akarunk magának a kérdésnek a taglalásába bocsátkozni, noha ennek letisztázása, éppen a mindenképpen nemzetközi jelentőségű, számtalan nemzetközi elismerést kiváltó jugoszláv nemzetiségi politika szempontjából elsőrendű fontosságú. Bármennyire fontos ugyanis, hogy milyen egy-egy kérdésben a politikai vezetőségek álláspontja, nem lehet mellékes az sem, milyen mértékben valósulnak meg a gyakorlatban az általános elvek. Az óhajokat nem lehet azonosítani a valósággal, s ezt maga a szerző is érzi, ki is tér néhány ezzel kapcsolatos kérdésre.

De hát ez csak egy megjegyzés, észrevétel, inkább módszerbeli, semmiképpen sem akar kritika lenni, mégpedig egyszerűen azért, mert annak itt nem lenne helye. Nem győzzük hangsúlyozni s nem lesz fölösleges újra elismételni, ez a könyv annyira kellett, s még újabbak is annyira kellene, hogy nem bírálmi, de hibáival együtt is végtelenül becsülmi kell őket.

(BN)